

Kapitalismin analyysia yhtenäisessä teoreettisessa kehikossa

Pertti Honkanen

Anwar Shaikh,
Capitalism. Competition, Conflict, Crises,
Oxford University Press 2016, 978 sivua.

Anwar Shaikh on tunnettu amerikkalainen taloustieteilijä, jonka tuotannosta suuri osa voidaan katsoa kuuluvaksi marxilaisen taloustieteen piiriin. Hän on 1970-luvulta lähtien käsitellyt eri julkaisuissaan ja kirjoissaan monia teoreettisia kysymyksiä yhdistäen tutkimuksensa empiirisiin ja tilastollisiin tarkasteluihin. Hänen aikaisempia teoksiaan on muun muassa kirja *Measuring the Wealth of Nations. The Political Economy of National Accounts*, jossa hän analysoi kansantalouden tilinpidon käsitteitä ja tilastoja marxilaiselta kannalta (Shaikh ja Tonak 1994). Ne jotka muistavat 1970-luvun pääomateoreettisen väittelyn, tuntevat luultavasti hänen ”humpuukituotantofunktionsa”, jonka avulla hän osoitti, että Cobb-Douglas-funktiolla voidaan kuvata minkälainen tuotantodata (työvoiman ja pääoman yhdistelmä aikajanalla) tahansa, jos oletetaan, että voittojen ja palkkojen suhde ei kovin paljon vaihtele (Shaikh 1974). Se, että empiirisessä testauksessa Cobb-Douglas näyttää toimivan hyvin, ei mitenkään todista, että neoklassisen teorian perusoletuk-

set tuotantofunktion ominaisuuksista, kuten alenevasta rajatuotosta, pitäisivät paikkansa. Kyse on vain Cobb-Douglas-funktion eikä itse tuotannon ja arvonmuodostuksen ominaisuuksista.

Melkoinen tapaus on viime vuonna julkaistu Shaikhin suuri teos *Capitalism. Competition, Conflict, Crises*, joka käsittää lähes 1000 sivua ja joka käsittelee laajasti taloustieteen keskeisiä kysymyksiä yhtenäisessä teoreettisessa kehikossa. Tätä teoreettista kehikkoa ei voida määrittellä puhtaasti marxilaiseksi, vaikkakin Shaikh viittaa Marxiin melkein joka luvussa, eikä Shaikh yleensä noudata marxilaisille talusteorian esityksille tavanomaista rakennetta tai käsitteistöä.

Shaikh kuvaa teoreettista näkökulmaansa itse klassiseksi. Kyse onkin itse asiassa varsin pitkälle viedystä yrityksestä luoda klassisen, marxilaisen, keynesiläisen ja jälkikaynesiläisen teorian synteesi. Tähän luetteloon voidaan lisätä vielä Piero Sraffan (1960) hahmottelema niin sanottu uusricardolainen teoria, jonka yh-

VTT Pertti Honkanen (pertti.honkanen@kela.fi) on Kelan tutkimuksen johtava tutkija.

teensopivuudesta tai yhteensopimattomuudesta Marxin teorian suhteen väitellään yhä. Shaikhin kirjan sisältö vastaa melko lailla Luigi Pasinettin jo 1980-luvulla esittämää ohjelmaa, jossa klassisen taloustieteen sekä Marxin, Keynesin ja Sraffan opeista rakennettaisiin synteesi teollisuustyhteiskunnan dynaamisiin tarkasteluihin (Pasinetti 1981, 19). Tällaisena rakennelmana Shaikhin teoria haastaa erityisesti vallitsevan neoklassisen oppisuunnan, joka pitkälti voidaan samaistaa niin sanottuun valtavirran taloustieteeseen. Neoklassisella taloustieteellä kritiikin kohteena Shaikh viittaa erityisesti Léon Walras'han, jonka tuotannossa hänen mielestään ovat läsnä kaikki nykyaikaisen neoklassisen taloustieteen keskeiset elementit kuten metodologinen individualismi ja subjektivismi, käsitys markkinoiden automaattisesta tasapainottumisesta ja kilpailun idealisointi.

Shaikhin synteesi ei merkitse mitään eklektistä seosta eri oppisuunnista, vaan kyse on varsin johdonmukaisesta rakennelmasta. Tämä lähtökohta merkitsee samalla vallitsevan neoklassisen taloustieteen ja sen eri muunnelmien kritiikkiä. Useissa kohdin Shaikh esittää myös kritiikkiä tai eräänlaisia korjauksia jälkikeynesiläisille, lähinnä siitä, että nämä ovat liian herkästi nojautuneet joissakin kohdin neoklassikkojen oppeihin. Shaikhin kirjassa yhdistyvät itsenäinen teoreettinen kehittäminen, teorian historian tarkastelu ja kritiikki sekä myös empiirinen, tilastollinen näkökulma taloustieteen kaikkiin olennaisimpiin kysymyksiin, sekä niin sanotussa mikro- että makrotaloustieteessä. Kirja on ”ekonomistinen” siinä mielessä, että se keskittyy erityisesti talusteoriaan ja talusteoreettisiin käsitteisiin, joiden pitäisi olla tuttuja suurimmalle osalle ammattimaisista taloustieteilijöistä. Kirjan sisältö yl-

tää hinta-, palkka- ja rahateorian peruskysymyksistä kriisiteoriaan, työmarkkinateoriaan, ulkomaankaupan teoriaan, finanssijärjestelmän perusteisiin ja tulonjakokysymyksiin.

Yksi teoksen avainsanoista on ”todellinen kilpailu”, *real competition*. Shaikh korostaa, että hänen lähtökohtansa ei ole neoklassisten taloustieteilijöiden suosima ja oppikirjoissa yhä kaiken perustaksi esitetty täydellinen kilpailu eikä myöskään jälkikeynesiläisessä teoriassa tavanomainen epätäydellinen kilpailu, vaan *reaalinen kilpailu*. ”Se on yhtä kaukana niin sanotusta täydellisestä kilpailusta kuin sota on baletista.” (14) Shaikhin mukaan yhtiöt käyvät armotonta kilpailua, jossa tärkein ase on tuotantokustannusten alentaminen. Kilpailu on Shaikhille ”antagonistinen ja destruktiivinen prosessi” (19). Shaikh katsoo, että erilaisissa epätäydellisen kilpailun ja monopolien teorioissa otetaan virheellisesti lähtökohdaksi niin sanottu täydellinen kilpailu, josta oligopolit ja monopolit olisivat eräänlainen poikkeama. Muutenkin hän arvostelee varsin purevasti talusteoretisointia, jossa lähtökohtana on jonkinlainen ihanteellinen harmonia tai vaikkapa hyperrationaalinen ”edustava toimija”. Kun sitten huomataan, että tällainen lähtökohta ei vastaakaan todellisuutta, tarkastelun kohteeksi valitaan erilaisia ”epätäydellisyyksiä”, joita analysoimalla teoria yritetään muotoilla realistisemmaksi. Mutta Shaikhin metodi on toisenlainen: ”Ei ole epätäydellisyyttä ilman täydellisyyttä, mutta tosiasiasa tätä täydellisyyttä ei ole lainkaan olemassa.” (759) Toisin sanoen Shaikhin mielestä teoriassa tällaista täydellisyyttä ei pitäisi lainkaan olettaa, koska sillä ei ole mitään realistista perustaa.

Toinen keskeinen lähtökohta on voittojen korostaminen yritysten toiminnan liikkeelle panevana tekijänä. Kasvu ei ole kysyntä- eikä

tarjontajohteista, vaan voittojen sääntelemää (*profit-driven, profit-regulated*). Jos näköpiirissä on voittojen kasvu, kapitalistit investoivat. Jos ei, seurauksena voi olla kasvun hiipuminen ja taantuma. Voitot sääntelevät sekä kysyntää että tarjontaa, ja Shaikhin mielestä on yhtä väärin nostaa kysyntä kuin tarjontakin talouskasvun lähteeksi ja siinä mielessä talouspolitiikan keskeiseksi ohjenuoraksi.

Shaikh ei sivuuta arvoteoriaa, vaan katsoo, että niin sanotut työarvot (tavaran tuottamiseen välttämätön, välitön ja välillinen työaika eli integroitu työaika) pitkälti sääntelevät suhteellisia hintoja. Kirjassa on laaja teoreettinen, matemaattinen ja tilastollinen tarkastelu työarvoja vastavien hintojen (Shaikhin terminologiassa suorien hintojen, *direct price*), tasaisen voittoasteen takaavien tuotantohintojen ja markkinahintojen suhteesta. Shaikh katsoo, että työarvot, tuotantohinnat ja markkinahinnat ovat melko lähellä toisiaan, eikä ole kovin olennaista, lasketaanko tuotantohinnat Marxin tai Sraffan kaavalla. Ricardon toteamus ”93-prosenttisesta” työarvoteoriasta vastaa melko pitkälle hinnamuodostuksen todellisuutta, päätelee Shaikh.

Kun Shaikh etenee kasvu- ja kriisiteoriaan, avainkäsiteksi tulee turbulentti makrodynamiikka (*turbulent macro-dynamics*). Tämäkin jakso sisältää runsaasti ekonometrisiä ja empiirisiä tarkasteluja. Shaikh katsoo, että keynesiläinen kysynnän sääntely ja siihen kuuluva alijäämäinen budjettirahoitus voivat lieventää kriisejä ja edistää kasvua muutenkin kuin lyhytaikaisesti, mutta toisaalta hän korostaa niihin liittyviä rajoituksia, jotka tulevat ennen pitkää vastaan. Nämä rajoitukset tulevat esille, kun Shaikh muotoilee ”klassisen teorian työttömydestä” ja ”klassisen inflaatioteorian”. Ne ovat eräänlaisia muunnelmia palkkojen ja työt-

tömyyden suhdetta kuvaavasta kuuluisasta Phillipsin käyrästä ja samalla vastaus valtavirtataloustieteen nykyisin suosimaan NAIRU-oppiin.

Shaikhin muotoilema ”yleistetty Phillipsin käyrä” esittää nimellispalkkojen muutoksen hintojen muutoksen, tuotannon kasvuvauhdin ja työttömyyden intensiteetin funktiona. Työttömyyden intensiteetti on tunnusluku, joka yhdistää työttömyysasteen työttömyyden keskimääräiseen keston, ja Shaikh katsoo, että tämä on työttömyysastetta selvemmin yhteydessä siihen, miten työttömyys vaikuttaa palkanmuodostukseen. Shaikhin ”klassisessa inflaatioteoriassa” hintatason nousua selitetään uuden, ulkoisesti syntyvän ostovoiman suhteella tuotannon kasvupotentiaalin muutokseen. Uusi ostovoima voi perustua luottorahoitukseen tai kauppataseen ylijäämään. Shaikh määrittelee tässä yhteydessä suureen ”growth utilization rate”, joka on investointien suhde voittoasteeseen. Jos näin määriteltyä kasvupotentiaalia hyödynnetään hyvin, se voi vaimentaa inflaatiota. Päinvastainen tilanne voi osaltaan kiihdyttää inflaatiota. Nämä rajoitukset vaikuttavat keynesiläisen kysynnäsääntelyn mahdollisuuksiin samoin kuin se, että teknologinen kehitys voi generoida uutta työttömyyttä etenkin jos kasvun voimistuessa palkkojen nousu on siinä yritykselle kannustimena.

Mielenkiintoista on, että Shaikh näyttää hyväksyvän Nikolai Kondratjevin teesin taloudellisen kehityksen pitkistä aalloista, mutta tällaisen pitkäaikaisen aaltoliikkeen syitä ja perusteita Shaikh ei kirjassaan lähemmin pohdi.

Ulkomaankaupan teoriaa käsitellessään Shaikh korostaa, että vapaakauppa ei mitenkään automaattisesti poista eri maiden kustannustasojen eroja ja kilpailukyvyn eroavuuksia ja että sen vuoksi eri ulkomaankaupan alijää-

mät ja ylijäämät eri maissa voivat olla hyvin pitkäaikaisia toisin kuin vapaakauppaentusias-
tit optimistisesti odottavat.

Shaikh kommentoi melko laajasti erilaisia rahateoreettisia näkemyksiä. Hän on hyvin kriittinen suhteessa niin sanottuun chartalismi-
miin ja neo-chartalismiin (vrt. Wray 2012), jo-
ka väittää rahaa valtion luomukseksi. Hän ei
myöskään hyväksy käsityksiä, että kaikki raha
olisi olemukseltaan velkaa, vaan erilaisilla ra-
hatavaroilla on merkittävä paikka rahan histo-
riassa. Hän katsoo, että Keynesillä ja keynesi-
läisillä on taipumusta liioitella valtion roolia
rahan luomisessa, mutta hän kuitenkin katsoo,
että Keynes on lähempänä Marxia kuin Knap-
pia ja muita chartalisteja.

Yksi mielenkiintoinen piirre Shaikhin
käsityksissä finanssimarkkinoista on, että hän
näyttää hyväksyvän George Sorosin teorian
finanssimarkkinoiden refleksiivisyydestä: si-
joittajien odotukset vaikuttavat todellisuuteen,
joka puolestaan muokkaa sijoittajien odotuk-
sia. Finanssimarkkinoiden todellisuus ei ole
kuitenkaan sama asia kuin talouden ”funda-
mentaalit”. Tämän vuoksi finanssimarkkinat
eivät voi olla vakaita, vaan odotusten kumuloi-
tuminen johtaa säännönmukaisesti kupliin,
jotka ennen pitkää puhkeavat.

Vaativa kirja tarjoaa paljon aineistoa ja aja-
teltavaa kaikille, jotka edustavat niin sanottua
heterodoksista taloustiedettä, olivatpa he key-
nesiläisiä, jälkikeynesiläisiä, marxilaisia tai
jotakin muuta. Myös riittävän ennakkoluolot-
tomille neoklassisen taloustieteen oppeihin
vihkiytyneille kirja voi tarjota virikkeitä, pur-
tavaa ja haasteita. Viimeksi mainittuja var-

maankin rauhoittaa, että kirja pysyy tiukasti
otsikon aihepiirissä, kapitalismissa, esittämättä
mitään sosialistisia tai post-kapitalistisia visioi-
ta. Laajan lähdeviite- ja oheisaineiston sisältävä
kirja on todellinen runsaudensarvi taloustie-
teen opiskelijalle johdattessaan varsin monita-
hoiseen kirjallisuuteen. Lukuisat liitteet sel-
ventävät osin melko teknistenkin kysymysten
kuten pääomakannan ja tuotantokapasiteetin
käyttöasteen laskentaa. Lisäksi kirjaan kytkey-
tyy oma internetsivusto <http://realecon.org>,
jossa on edelleen linkkejä muun muassa kirja-
arvosteluihin ja Anwar Shaikhin videoituihin
luentoihin. Lisäksi käytettävissä on toinen
sivusto anwarshaikhecon.org, jonne on sijoitet-
tu muun muassa kirjassa käytettyä tilasto-
aineistoa. □

Kirjallisuus

- Pasinetti, L. (1981), *Structural change and economic growth. A theoretical essay on the dynamics of the wealth of nations*, Cambridge University Press.
- Shaikh, A. (1974), “Laws of Production and Laws of Algebra; The Humbug Production Function”, *Review of Economics and Statistics* 56: 115–120.
- Shaikh, A. ja Tonak, E. A. (1994), *Measuring the Wealth of Nations. The Political Economy of National Accounts*, Cambridge University Press.
- Sraffa, P. (1960), *Production of Commodities by Means of Commodities. Prelude to a Critique of Economic Theory*, Cambridge University Press.
- Wray, L. R., (2012), *Modern Money Theory. A Primer on Macroeconomics for Sovereign Monetary Systems*, Palgrave Macmillan.